

INHOUD

1. Vertaalaantekeningen
2. *Bijbel Basics*
3. Uitleg van Lucas 22:15-20
4. Theologische verdieping
5. Conclusies en betekenis
6. Literatuur

1. VERTAALAANTEKENINGEN BIJ LUCAS

We beginnen met wat vertaalaantekeningen bij de NBV21, bij teksten die in het webinar van Lucas 22 een rol spelen (Lucas 9:31, 9:51, 22:1-20) of in de veertigdagentijd op het rooster staan.

Lucas 9

[31] *zijn heengaan, de weg die Hij in Jeruzalem zou voltooien* – Het Gr. gebruikt hier het woord *exodos*, verwijzend naar hetzij de exodus uit Egypte (zoals in Hebr. 11:22) hetzij naar het sterven (zoals in 2 Petr. 1:15). De NBV kiest expliciet voor het levenseinde, maar de NBV21 vertaalt *opener*.

[51] *in de hemel zou worden opgenomen* – De NBV21 kiest voor 'in de hemel opnemen' i.p.v. 'van de aarde wegnemen' (NBV) omdat de tenhemelopneming een belangrijk thema is in Lucas-Handelingen (Hand. 1:2, 11, 22).

Lucas 22

[2] *en zochten naar een goede gelegenheid* – De NBV bevatte te veel explicitering: 'maar dan heimelijk'. De NBV21-formulering vult minder in.

[14] *Toen het tijd was* – De term *hōra* verwijst hier waarschijnlijk naar het vastgestelde moment dat het pesachmaal begon, 'tijd' is dan duidelijker. De vertaling 'Toen het zover was' (NBV) klinkt wel erg terloops en zou ook opgevat kunnen worden als 'toen de zojuist genoemde voorbereidingen klaar waren'.

[19-20] *Dit is mijn lichaam, dat (...) het nieuwe verbond, dat* – Het gaat hier om uitbreidende bijvoeglijke bijzinnen, die in het Nederlands voorafgegaan moeten worden door een komma.

[43-44 noot] *In andere handschriften ontbreken deze verzen* – Zie voor een uitgebreide toelichting <https://debijbel.nl/wereld-van-de-bijbel/over-bijbelvertalen/bronteksten/7263/tekstkritisch-probleem-lucas-22-43-44> en zie voor de vraag waarom er geen vierkante haken staan om deze woorden in de NBV21: <https://debijbel.nl/nbv21/bronteksten>

[44] *Hij werd overvallen door doodsangst en bad nog vuriger* – Het Griekse bijwoord *ektenesteron* ('vuriger/ indringender') is in de NBV21 duidelijker vertaald. Bovendien is er geen sprake van een tegenstelling; daarom is 'maar' (NBV) vervangen door 'en'.

[51] *'Houd daarmee op!' – Het zinnetje 'Zo is het genoeg!' in de NBV is geschrappt omdat de vertaling op basis van het Grieks korter en krachtiger kan.*

[53] *nu toont de duisternis haar macht – Woord-voor-woord staat er 'en de macht der duisternis'. De NBV liet het verband van de zin zien door de herhaling van 'uur', maar de NBV21 kiest voor een krachtiger formulering.*

[57] *Mens, ik ken Hem niet eens! – De vertaling van de aanspreekvorm is geen must (zie de NBV), maar is hier wel functioneel omdat het duidelijk maakt dat Petrus zich direct richt tot het dienstmeisje. De negatieve lading van 'mens' past in de context.*

Lucas 23

[2] *dat Hij de messias is, de koning – 'de messiaanse koning' (NBV) is een opvallende vertaling. Het is waarschijnlijker dat de Joodse leiders tegenover Pilatus de term 'messias' verduidelijken met 'koning'.*

[6] *of Jezus – De NBV vult in dat de vraag aan Jezus werd gesteld. Dat is niet nodig.*

[16 noot] *In andere, meestal latere handschriften staat een extra vers – Zie voor de betekenis van deze formulering: <https://debijbel.nl/nbv21/bronteksten>*

[27] *waaronder veel vrouwen (...) weeklaagden en zich op de borst sloegen – Woord-voor woord staat er 'een grote menigte van volk en van vrouwen'. Dan is het woord 'enkele' (NBV) niet op zijn plaats. Aan het slot van het vers zijn in de NBV21 de werkwoorden omgedraaid om de kans op misverstanden rond het gebaar zo klein mogelijk te maken. (Het gaat om verdriet, niet om trots.) In vers 48 is een explicitering met 'van verdriet' wel nodig.*

[33] *kruisigden ze Hem – De zin is actief gemaakt om het onderwerp van 'aangekomen' en van de hoofdzin op elkaar af te stemmen. Dit is ook conform de brontekst.*

[34 noot] *In andere handschriften ontbreekt dit vers – Zie voor een uitgebreide toelichting <https://debijbel.nl/wereld-van-de-bijbel/over-bijbelvertalen/bronteksten/7264/tekstkritisch-probleem-lucas-2334> en zie voor de vraag waarom er geen vierkante haken staan om deze woorden in de NBV21: <https://debijbel.nl/nbv21/bronteksten>. N.B. In de eerste drukken van de NBV21 staat per abuis dat het over het hele vers gaat, maar het gaat over vers 34a.*

[36] *water met azijn – Zie <https://nbv21.nl/nieuws/vier-vernieuwingen-lijdensverhaal/>.*

[41] *Wij worden terecht gestraft: het is ons verdiende loon – Een negatieve formulering is beter dan de positieve van de NBV.*

[48] *Zie bij 23:27.*

[55-56] *Ze zagen het graf en zagen – In de NBV lijkt het of de vrouwen het graf inspecteren, maar het gaat erom dat ze getuige zijn van waar Jezus precies lag.*

Lucas 24

[4] *Ze wisten zich geen raad – Er was kritiek op de formulering 'van streek raken' (NBV). Het Griekse werkwoord *aporeō* duidt op 'niet weten wat ervan te moeten denken'.*

[5] *en bogen het hoofd – Deze vertaling van de uitdrukking 'het gezicht naar de grond buigen' is minder ingevuld dan het 'de handen voor de ogen slaan' van de NBV.*

[5] *Plotseling – De uitdrukking *kai idou* ('en zie') wil hier de aandacht op iets onverwachts vestigen.*

[9-10] *De vrouwen keerden terug (...). Het waren (...) nog een aantal – In de NBV ligt de focus in vers 10 ten onrechte bij het bezoeken van het graf, niet op het vertellen van de boodschap. Dit is in de NBV21 evenwichtiger vertaald. Bovendien is 'een aantal' minder ingevuld dan 'enkele' (NBV).*

[16, 31] *Deze twee verzen spiegelen elkaar.*

[49] *Ik zend jullie wat mijn Vader heeft beloofd – Minder ingevulde vertaling. De NBV benadrukt meer dan*

de brontekst dat Jezus zich garant stelt voor de verwezenlijking van het beloofde (zie ook Hand. 1:4, 8). [52] *Ze aanbaden Hem* – In het Nieuwe Testament heeft het werkwoord *proskuneô* de connotatie 'aanbidden'. In de NBV21 is steeds gekozen voor 'aanbidden' of 'zich neerwerpen voor'.

In de volgende gevallen is Lucas in de NBV21 beter afgestemd op Matteüs en Marcus:

- 22:5 (Marcus 14:11)
- 22:52 (Matteüs 26:55; Marcus 14:48)
- 22:61 (Matteüs 26:75; Lucas 22:34)
- 22:69 (Matteüs 26:64; Marcus 14:62)
- 23:22 (Matteüs 27:23; Marcus 15:14)
- 24:5 (Matteüs 28:5; Marcus 16:6)

2. BIJBEL BASICS

Onder de titel 'Beloofd land in zicht' brengt Bijbel Basics de reis van Israël, vanaf de bevrijding tot aan het beloofde land in beeld door middel van levendige verhalen, leuke opdrachten en een prachtige kijktafel. Verschillende thema's die hieronder in sectie 3 en 4 genoemd worden, komen ook in Bijbel Basics aan de orde. Lees hier meer over het programma en de bijbehorende materialen: <https://debijbel.nl/bijbelbasics>
Het schema van Bijbel Basics ziet er als volgt uit:

- 6 maart 2022: Exodus 12:21-31
- 13 maart 2022: Exodus 13:3-10
- 20 maart 2022: Exodus 14:5-22
- 27 maart 2022: Deuteronomium 8:7-18
- 3 april 2022: Lucas 22:7-8
- 10 april 2022: Lucas 23:44-49
- 17 april 2022: Lucas 23:50-24:8

De programma-onderdelen zijn hier te bekijken: <https://debijbel.nl/bijbelbasics/series/veertigdagentijd-en-pasen-v-beloofd-land-in-zicht>

3. UITLEG VAN LUCAS 22:15-20

Ter inleiding

In deze toelichting staat Lucas 22:15-20 centraal, de tekst over het laatste avondmaal dat Jezus met zijn leerlingen heeft, en het teken van brood en wijn. Hoe is deze avondmaaltekst in Lucas verbonden met Pesach?

Het vorige webinar ging over Exodus 12, de instelling van het Joodse pesachfeest. Opvallend aan die tekst is dat daarin twee dingen tegelijk gebeuren. Aan de ene kant wordt verteld hoe de Israëlieten in Egypte voor het eerst Pesach vierden aan de vooravond van hun bevrijding. En tegelijk zit de tekst vol met voorschriften over hoe dit feest generatie na generatie gevierd moet blijven worden, als herdenking. Herdenking is hier niet alleen om de herinnering levend te houden, maar ook om door Pesach te vieren als het ware deel te krijgen aan die bevrijding.

Diezelfde dubbele functie zien we terug in het avondmaalsverhaal van Lucas 22:15-20. Ook dit vertelt aan de ene kant hoe Jezus toen voor het laatst at en dronk met zijn leerlingen, aan de vooravond van zijn dood. En tegelijk gaat het om het voorschrift hoe het ritueel van brood en wijn telkens opnieuw gevierd moet worden, als herdenking. Door deel te nemen aan het ritueel van brood en wijn krijg je deel aan de heilbrengende werking van Jezus' dood.

Lucas 22:1-14, de aanloop

In de eerste verzen vertelt Lucas dat Pesach dichtbij is gekomen en hij vertelt dat de leiders van plan zijn om Jezus te doden. Vers 3-6 gaat over Judas Iskariot die, gedreven door Satan zichzelf aanmeldt om Jezus uit te leveren. Dan breekt Pesach aan. Jezus stuurt Petrus en Johannes vooruit om het pesachmaal, de avondmaaltijd, te bereiden. Er volgen bijzondere instructies voor het vinden van de plek waar Jezus en zijn leerlingen het pesachmaal zullen eten en de twee leerlingen gaan op weg en bereiden het pesachmaal. Wie Lucas 22:1-13 aandachtig leest, ziet dat in deze korte inleiding veel nadruk ligt op het pesachfeest. Tweemaal valt de term *azumoi*, ongedesemde broden en maar liefst vijfmaal valt de term *pascha*, in de betekenissen pesachfeest, peschlam en pesachmaaltijd. Dit is waar Lucas speciale nadruk op legt. En straks wordt duidelijk waarom.

Dan is het avond, en Jezus gaat samen met de apostelen – een opvallende woordkeuze hier – aanliggen voor de maaltijd. Dan volgt de tekst van 22:15-20, hier geciteerd in de NBV21.

Lucas 22:15-20

15 Hij zei tegen hen: 'Ik heb er hevig naar verlangd dit pesachmaal met jullie te eten voor de tijd van mijn lijden aanbreekt.'

16 Want Ik zeg jullie: Ik zal geen pesachmaal meer eten totdat het zijn vervulling heeft gekregen in het koninkrijk van God.'

17 Hij nam een beker, sprak het dankgebed uit en zei: 'Neem deze beker en geef hem aan elkaar door.'

18 Want Ik zeg jullie: vanaf nu zal Ik niet meer drinken van de vrucht van de wijnstok tot het koninkrijk van God gekomen is.'

19 En Hij nam een brood, sprak het dankgebed uit, brak het brood, deelde het uit en zei: 'Dit is mijn lichaam, dat voor jullie gegeven wordt. Doe dit, telkens opnieuw, om Mij te gedenken.'

20 Zo nam Hij na de maaltijd ook de beker, en zei: 'Deze beker, die voor jullie wordt uitgegoten, is het nieuwe verbond, dat door mijn bloed gesloten wordt.'

Opbouw van de tekst

De eerste vier verzen (vers 15-18) hebben een duidelijk parallele opbouw. Eerst twee verzen over eten, waarin Jezus het eten van het pesachmaal nu plaatst tegenover het eten van het pesachmaal straks in het koninkrijk van God. Dan volgen twee verzen over drinken, waarin Jezus, opnieuw, het gezamenlijk drinken nu plaatst tegenover het drinken van wijn in het koninkrijk van God. De tekst kijkt vooruit: het eten van het pesachmaal en het drinken van de wijn wijzen vooruit naar het eschatologische feestmaal in het koninkrijk.

Ook het tweede deel van de passage, vers 19-20, heeft weer een parallele opbouw. Eerst een vers over het brood, dan een vers over de beker. In beide gevallen volgt weer een uitspraak over de betekenis ervan. Hier gaat het om het terugkijken: de gedachtenis aan Jezus die met zijn dood het nieuwe verbond bekrachtigde, waar de tekenen van brood en beker ons blijvend aan herinneren en deel van maken. Bij het brood zegt Jezus: dit is mijn lichaam, voor jullie gegeven; bij de beker zegt hij: voor jullie uitgegoten, mijn bloed.

Maar hoe mooi deze passage ook is opgebouwd, er zit iets raadselachtigs in: 'de beker' komt tweemaal voorbij. Eerst in vers 17 en opnieuw in vers 20. Dat is opvallend, want het is de enige avondmaalstekst in het Nieuwe Testament waarin we dat zien.

Vier avondmaalsteksten

Om daar iets zinnigs over te zeggen moeten we kort kijken naar de verschillende avondmaalsteksten in het Nieuwe Testament. Dat zijn er vier. Marcus, Matteüs, Lucas en 1 Korintiërs:

Marcus 14:22-24	Matteüs 26:26-28	Lucas 22:15-20	1 Korintiërs 11:23b-25
<p>22 Terwijl ze aten, nam Hij een brood, sprak het zegengebed uit, brak het brood, deelde het uit en zei: 'Neem hiervan, dit is mijn lichaam.' 23 En Hij nam een beker, sprak het dankgebed uit en gaf hun de beker, en allen dronken eruit. 24 Hij zei tegen hen: 'Dit is mijn bloed, het bloed van het verbond, dat voor velen vergoten wordt. 25 Ik verzeker jullie: Ik zal niet meer van de vrucht van de wijnstok drinken, tot de dag dat Ik er opnieuw van zal drinken in het koninkrijk van God.'</p>	<p>26 Toen ze verder aten nam Jezus een brood, sprak het zegengebed uit, brak het brood en gaf de leerlingen ervan met de woorden: 'Neem, eet, dit is mijn lichaam.' 27 En Hij nam een beker, sprak het dankgebed uit en gaf hun de beker met de woorden: 'Drink allen hieruit, 28 dit is mijn bloed, het bloed van het verbond, dat voor velen wordt vergoten tot vergeving van zonden. 29 Ik zeg jullie: vanaf nu zal Ik niet meer van de vrucht van de wijnstok drinken, tot de dag dat Ik er met jullie opnieuw van zal drinken in het koninkrijk van mijn Vader.'</p>	<p>15 Hij zei tegen hen: 'Ik heb er hevig naar verlangd dit pesachmaal met jullie te eten voor de tijd van mijn lijden aanbreekt. 16 Want Ik zeg jullie: Ik zal geen pesachmaal meer eten totdat het zijn vervulling heeft gekregen in het koninkrijk van God.' 17 Hij nam een beker, sprak het dankgebed uit en zei: 'Neem deze beker en geef hem aan elkaar door. 18 Want Ik zeg jullie: vanaf nu zal Ik niet meer drinken van de vrucht van de wijnstok tot het koninkrijk van God gekomen is.' 19 En Hij nam een brood, sprak het dankgebed uit, brak het brood, deelde het uit en zei: 'Dit is mijn lichaam, dat voor jullie gegeven wordt. Doe dit, telkens opnieuw, om Mij te gedenken.' 20 Zo (nam Hij) na de maaltijd ook de beker, en zei: 'Deze beker, die voor jullie wordt uitgegoten, is het nieuwe verbond, dat door mijn bloed gesloten wordt.'</p>	<p>23b In de nacht waarin de Heer Jezus werd uitgeleverd nam Hij een brood, 24 sprak het dankgebed uit, brak het brood en zei: 'Dit is mijn lichaam voor jullie. Doe dit, telkens opnieuw, om Mij te gedenken.' 25 Zo (nam Hij) na de maaltijd ook de beker, en Hij zei: 'Deze beker is het nieuwe verbond, dat door mijn bloed gesloten wordt. Doe dit, telkens als jullie hieruit drinken, om Mij te gedenken.' 26 Dus altijd wanneer u dit brood eet en uit de beker drinkt, verkondigt u de dood van de Heer, totdat Hij komt.</p>

In één oogopslag zien we dat de tekst bij Lucas een stuk langer is dan de drie andere teksten. Bovendien zien we dat alle vier de teksten iets heel belangrijks met elkaar delen. Bij het brood is dat het duidelijkst: 'Jezus nam een brood, sprak het dankgebed uit, brak het en zei: dit is mijn lichaam,'

Bij de beker zien we steeds dezelfde trefwoorden: de beker, het verbond en het bloed.

En, heel belangrijk, het woordje voor (in het Grieks: *hyper*) bij Marcus en Matteüs staat dit bij het bloed: 'voor velen vergoten'; en datzelfde 'voor' (in het Grieks *hyper*) zie je bij 1 Korintiërs bij het brood: dit is mijn lichaam voor jullie. Bij Lucas bij allebei.

Deze gedeelde basis is de kern van de avondmaalstraditie in het Nieuwe Testament, brood en wijn verwijzen naar Jezus dood, naar het verbond dat met zijn bloed is bekrachtigd, en wie daaraan deelneemt, krijgt deel aan de heilzame betekenis van Jezus' dood.

Nu is de volgende vraag: hoe verhouden deze vier teksten zich tot elkaar?

Zoals bekend is Marcus het oudste evangelie. Matteüs en Lucas hebben van de tekst van Marcus gebruikgemaakt. Bij Matteüs zien we dat in deze passage heel direct terug. Hij zet een paar eigen accenten, maar volgt verder de tekst van Marcus op de voet.

Bij Lucas ligt dat anders. Het stuk over de eerste beker, in vers 17-18, komt overeen met Marcus, waarbij vers 23 en vers 25 uit Marcus direct zijn samengenomen.

Marcus 14:23-25	Lucas 22:17-18
23 En Hij nam een beker, sprak het dankgebed uit en gaf hun de beker, en allen dronken eruit. 24 Hij zei tegen hen: 'Dit is mijn bloed, het bloed van het verbond, dat voor velen vergoten wordt. 25 Ik verzeker jullie: Ik zal niet meer van de vrucht van de wijnstok drinken, tot de dag dat Ik er opnieuw van zal drinken in het koninkrijk van God.'	17 Hij nam een beker, sprak het dankgebed uit en zei: 'Neem deze beker en geef hem aan elkaar door. 18 Want Ik zeg jullie: vanaf nu zal Ik niet meer drinken van de vrucht van de wijnstok tot het koninkrijk van God gekomen is.'

En dan de input van Paulus, uit 1 Korintiërs. Het is vrij duidelijk dat Lucas ook die brief als bron heeft gebruikt. Twee verzen lang is het bijna woordelijk hetzelfde:

Lucas 22:19-20	1 Korintiërs 11:23b-25
En Hij nam een brood, sprak het dankgebed uit, brak het brood, deelde het uit en zei: 'Dit is mijn lichaam, dat voor jullie gegeven wordt. Doe dit, telkens opnieuw, om Mij te gedenken.' 20 Zo (nam Hij) na de maaltijd ook de beker, en zei: 'Deze beker, die voor jullie wordt uitgegoten, is het nieuwe verbond, dat door mijn bloed gesloten wordt.'	1... nam Hij een brood, 24 sprak het dankgebed uit, brak het brood en zei: 'Dit is mijn lichaam voor jullie. Doe dit, telkens opnieuw, om Mij te gedenken.' 25 Zo (nam Hij) na de maaltijd ook de beker, en Hij zei: 'Deze beker is het nieuwe verbond, dat door mijn bloed gesloten wordt.'

Lucas combineert dus wat hij in Marcus leest en wat hij bij Paulus leest. Dat verklaart waarom zijn tekst fors langer is én waarom die beker tweemaal langskomt. Maar Lucas plakt niet zomaar twee overleveringen aan elkaar vast. Hij maakt er heel zorgvuldig een eenheid van.

De link met Pesach: Lucas 22:15-16

En dat is nog niet het hele verhaal. Want onze aandacht wordt nu ook getrokken naar vers 15 en 16. Want wat we daar lezen, komt niet voor bij Marcus en ook niet bij Paulus. Dit lezen we alleen in Lucas. Lucas verbindt het ritueel van brood en wijn expliciet met Pesach. Veel duidelijker en explicieter dan de andere avondmaalsteksten dat doen. En dat is niet voor niets. Want Pesach, en alles wat daarin meeklinkt, is hier als het ware het cement waarmee Lucas de verschillende lijnen die hij bijeenbrengt, verbindt.

We kijken daarom nog even goed naar vers 15 en 16. In vers 15 brengt Jezus twee woorden met elkaar in verband die in het Grieks bijna hetzelfde klinken: *pascha*, Pesach aan de ene kant. En *paschein/paschō*, lijden aan de andere kant.

Tussen die twee woorden is geen etymologisch verband. *Pascha* komt van het Hebreeuwse *pasach*, dat voorbijgaan betekent. *Paschein* is Grieks en betekent lijden. Maar de associatie tussen die twee is hier heel

bewust.¹ Jezus zegt erbij, in vers 16: het Pascha komt tot vervulling in het koninkrijk. Dat Jezus' lijden en sterven noodzakelijk is om het tot vervulling te brengen, staat wel vast. Maar het is niet het einddoel. De vervulling van Pesach is verbonden met Jezus' dood én met zijn opstanding en hemelse opgang.

Lucas 9:31 en 9:51

Er ligt een verband met Lucas 9:31, waar Mozes en Elia in stralende luister verschijnen op de berg en met Jezus spreken. Ze spreken met Jezus over 'zijn exodus' (*tên exodon autou*) die Hij in Jeruzalem 'tot vervulling zou brengen' (*êmellen plêroun*). De tekst spreekt van Jezus' exodus, zijn uittocht. Dat is niet alleen zijn heengaan in de zin van sterven, maar ook zijn 'uitgaan' uit de dood.

Dat wordt bevestigd in 9:51, een parallelvers, waarin het startschot klinkt van Jezus' reis naar Jeruzalem, waar het zal gaan gebeuren: 'Toen de dagen van zijn opname (*hê analêmpsis autou*) vervuld waren (*sumplêrousthai*) ging Hij vastberaden op weg naar Jeruzalem.' Jezus' *exodos* en zijn *analêmpsis*, hemelse opname, wijzen naar hetzelfde: het is de weg van dood, opstanding en hemelse opgang die hij in Jeruzalem zal volbrengen. En dit exodus-gebeuren heeft zijn startpunt op het pesachfeest.²

Nieuwe invulling

Lucas geeft een nieuwe invulling aan het pesachfeest, met Jezus als centrale figuur. Die nieuwe invulling blijkt expliciet uit de woorden 'het nieuwe verbond', ontleend aan Jeremia 31:31. De LXX (= Jer. 38:31) spreekt hier van een *diathêkê kainê*, dus dezelfde woorden die we ook in Lucas 22:20 zien.

Dit is een belangrijke tekst in het Oude Testament, waar het nieuwe verbond met 'vergeving van zonden' in verband staat (zie het slot van de passage, Jer. 31:34). Iets dat ook in de evangeliën een grote rol speelt en verbonden wordt met Jezus' heilvolle optreden. En expliciet wijst deze tekst van Jeremia, over het nieuwe verbond, terug naar het exodusgebeuren, de bevrijding van Israël uit Egypte (Jer. 31:32).

De exodustraditie in het Oude Testament heeft drie aspecten:

- (1) Het exodusgebeuren: de exodus van Israël, Pesach en de verbondssluiting op de Sinai zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden, het is de start van Israëls redding en toewijding aan God, en loopt uit op Israëls bestemming in het beloofde land.
- (2) De exodusherdenking / het exodusritueel: door de viering word je deel van de bevrijde gemeenschap.
- (3) De exodusverwachting: met name in de profetenboeken wordt de Exodus een beeld van toekomstige redding, een hernieuwd verbond voor een nieuw Israël, hernieuwde toewijding aan God en verggeving van zonden.

Al die elementen komen terug bij de nieuwe invulling die Pesach in Lucas krijgt.

Allereest het exodusgebeuren in combinatie met Pesach: *pascha* wordt ingevuld met *paschein*, met Jezus' lijden en sterven, maar ook zijn opstanding, zijn 'exodus' uit de dood, en de bestemming of voltooiing in Gods koninkrijk.

¹ Vóór Lucas lijkt Philo al eens pesach en paschô met elkaar te associëren in een woordspel. In de vroegchristelijke traditie, van 2e tot 4e eeuw, krijgt Lucas hierin veel navolging waarbij men pesach (ten onrechte) afleidt van paschô.

² Het is wellicht niet toevallig dat Lucas op drie momenten spreekt over twee mannen in stralend witte kleren: 9:30-32: Mozes en Elia op de berg; 24:4, bij het lege graf; Handelingen 1:10, na de ten hemel opneming. Andere evangelisten spreken van engelen, Lucas heeft het over twee mannen in het wit, als hemelse getuigen van Jezus' exodus.

Maar ook de 'gedachtenis' komt terug. In Exodus speelt het herdenken een grote rol. Dat zie je terug in Lucas 22: 'doe dit, telkens opnieuw, om mij te gedenken'.³ De gedachtenis, het ritueel is de viering waardoor Jezus' volgelingen deel worden van de bevrijde gemeenschap en deel krijgen aan het nieuwe verbond en vergeving van zonden.

En tot slot het derde element, de verwachting: Pesach wijst nu ook vooruit naar het grote feestmaal in het koninkrijk, waar Jezus en zijn leerlingen zullen aanzitten.

Zo brengt Lucas de lijnen vanuit Marcus en Paulus bijeen en geeft hij een nieuwe invulling van Pesach door dit te betrekken op Jezus.

4. THEOLOGISCHE VERDIEPING

Jezus' sterven 'voor ons'

Met de woorden bij brood en beker spreekt Jezus over de heilvolle betekenis van zijn dood voor zijn leerlingen. De woorden *huper humôn*, 'voor jullie' zijn hier cruciaal. Dit zijn bekende woorden. Het is een vaste aanduiding die in het Nieuwe Testament vaak wordt gebruikt om aan te geven dat Jezus' dood redding brengt voor hen die in dood en leven met hem verbonden zijn.

In het Evangelie van Lucas zijn dit de enige verzen waarin hij op deze manier spreekt over de betekenis van Jezus' dood. Wat bij Lucas als een rode draad door zijn evangelie loopt, is dat Jezus de door God gestuurde messias is, die redding brengt voor Gods volk, overeenkomstig Gods belofte, en dat heel Jezus' optreden, inclusief zijn lijden en sterven en opstanding, verloopt volgens Gods plan.

Dat Jezus redding brengt staat bij Lucas als een paal boven water. Maar nergens in zijn evangelie verbindt hij dat specifiek met Jezus' dood. Behalve in deze twee verzen. Er is echter één Grieks handschrift, Codex Bezae (D) uit de vijfde eeuw, waarin nu juist dat stukje van de tekst ontbreekt:

19 En Hij nam een brood, sprak het dankgebed uit, brak het brood, deelde het uit en zei: 'Dit is mijn lichaam, [[dat voor jullie gegeven wordt. Doe dit, telkens opnieuw, om Mij te gedenken.]'

20 Zo (nam Hij) na de maaltijd ook de beker, en zei: 'Deze beker, die voor jullie wordt uitgegoten, is het nieuwe verbond, dat door mijn bloed gesloten wordt.]]

Het geel gemarkeerde gedeelte ontbreekt dus in Codex Bezae, en ook in enkele oud-Latijnse en Syrische handschriften. Af en toe zijn er geleerden geweest die menen dat de korte tekst origineel is. En dat de langere tekst een latere toevoeging is, om het vromer te maken.

Als je kijkt naar het externe bewijs, dan is hun zaak niet zo sterk. Alle Griekse handschriften, op één na, hebben de langere tekst. Daaronder is ook papyrus Bodmer (75) uit 200 na Christus, dus van een zeer vroege datum. Maar het interne bewijs (de redenering vanuit waarschijnlijkheid) lijkt te pleiten voor de korte tekst. Immers: is het niet veel logischer dat een latere overschrijver deze tekst heeft aangevuld met 1 Korintiërs 11 in de hand, dan dat een overschrijver dit gedeelte bewust of per ongeluk zou hebben weggelaten?

³ Ter verheldering: *poieite* is een gebiedende wijs van het praesens. Als het om een eenmalige opdracht gaat, gebruik je in het Grieks de gebiedende wijs van de aoristus. Maar de gebiedende wijs praesens heeft een duratieve of iteratieve functie. Dat betekent dat je moet vertalen: blijf dit doen of doe dit telkens weer. Precies zoals de NBV21 doet.

Toch is voor dat laatste een eenvoudige verklaring te geven vanuit een vergelijking van de verschillende avondmaalsteksten:

Marcus 14:22-24	Lucas 22:17-20	1 Korintiërs 11:23b-25
<p>22 Terwijl ze aten, nam Hij een brood, sprak het zegengebed uit, brak het brood, deelde het uit en zei: 'Neem hiervan, dit is mijn lichaam.' 23 En Hij nam een beker, sprak het dankgebed uit en gaf hun de beker, en allen dronken eruit. 24 Hij zei tegen hen: 'Dit is mijn bloed, het bloed van het verbond, dat voor velen vergoten wordt.</p> <p>25 Ik verzeker jullie: Ik zal niet meer van de vrucht van de wijnstok drinken, tot de dag dat Ik er opnieuw van zal drinken in het koninkrijk van God.'</p>	<p>17 Hij nam een beker, sprak het dankgebed uit en zei: 'Neem deze beker en geef hem aan elkaar door. 18 Want Ik zeg jullie: vanaf nu zal Ik niet meer drinken van de vrucht van de wijnstok tot het koninkrijk van God gekomen is.' 19 En Hij nam een brood, sprak het dankgebed uit, brak het brood, deelde het uit en zei: 'Dit is mijn lichaam, [[dat voor jullie gegeven wordt. Doe dit, telkens opnieuw, om Mij te gedenken.' 20 Zo (nam Hij) na de maaltijd ook de beker, en zei: 'Deze beker, die voor jullie wordt uitgegoten, is het nieuwe verbond, dat door mijn bloed gesloten wordt.]]</p>	<p>23b In de nacht waarin de Heer Jezus werd uitgeleverd nam Hij een brood, 24 sprak het dankgebed uit, brak het brood en zei: 'Dit is mijn lichaam voor jullie. Doe dit, telkens opnieuw, om Mij te gedenken.' 25 Zo (nam Hij) na de maaltijd ook de beker, en Hij zei: 'Deze beker is het nieuwe verbond, dat door mijn bloed gesloten wordt. Doe dit, telkens als jullie hieruit drinken, om Mij te gedenken.' 26 Dus altijd wanneer u dit brood eet en uit de beker drinkt, verkondigt u de dood van de Heer, totdat Hij komt.</p>

Uniek aan de tekst van Lucas 22 is, zoals gezegd, dat de beker tweemaal voorbijkomt (zie de uitleg onder punt 2). Het is heel goed denkbaar dat een overschrijver heeft gedacht dat er iets niet klopte in de tekst van Lucas die hij aan het overschrijven was: een verdubbeling van de beker. Om zeker te weten dat hij de tekst correct zou verbeteren, vergeleek hij die met Marcus (of Matteüs), en stopte keurig na de woorden 'dit is mijn lichaam'.

Deze begrijpelijke vergissing en 'correctie' is in een handjevol handschriften doorgedrongen, maar het overgrote deel van de tekstoverlevering bewaart de oorspronkelijke tekst.

Vertaalmoeilijkheid in 22:20

In Lucas 22:20 zit in een Grieks een opvallend probleem: wat wordt er nu eigenlijk vergoten?

Kijk je in de NBG1951 of de NBV/NBV21, dan wordt de beker uitgegoten, Kijk je in de HSV of in de GNB, dan wordt Jezus' bloed vergoten.

Wat kun je uit het Grieks afleiden? De beker, *to potêrion*, is een onzijdig woord, enkelvoud, en in de eerste naamval. Het bloed, *to haima*, is ook onzijdig, ook enkelvoud, maar staat hier in de derde naamval, *tôi haimati*. En dan komt het uitgieten: *to ekchunnomenon*: onzijdig, enkelvoud, en in de eerste naamval. Je moet dit grammaticaal dus verbinden met de beker en niet met het bloed.

Nu zijn er in het onderzoek grofweg drie posities:

- (1) Grammaticaal is het inderdaad de beker die vergoten en niet het bloed, maar inhoudelijk komt het op hetzelfde neer. Want: de beker staat hier voor de inhoud, en dus is het de wijn, en daarmee het bloed, dat vergoten wordt.

- (2) Het maakt inhoudelijk wél uit. De beker die wordt uitgegoten is een heel ander ritueel dan de beker die rondgaat. Het uitgieten van de beker was een zeer bekend verschijnsel aan het eind van de maaltijd in de Grieks-Romeinse tijd, ook bij de Joden. Het fungeert hier als ritueel van verbondsluiting.
- (3) Je ziet in het Nieuwe Testament wel vaker grammaticale inconsistenties. Dus wie weet is dit een grammaticaal foutje, maar moeten we het uitgieten toch maar liever met het bloed verbinden.⁴ Want de combinatie beker (*potêrion*) en *ekcheô*, uitgieten, kom je nergens in de Bijbel tegen. Maar de combinatie van *haima*, bloed, en *ekcheô*, uitgieten, des te meer.⁵

Die tweede visie heeft een voordeel, omdat er dan een duidelijk verschil is tussen de eerste beker in Lucas, die rondgaat, en deze tweede beker, die, als een ritueel, wordt leeggewogen. Toch komen de meeste uitleggers – via uitleg 1 of 3 – uit bij het bloed van Christus dat vergoten wordt.

Bloed uitgieten of bloed vergieten?

Maar wat houdt de frase *haima ekcheô*, uitgieten van bloed, in? We komen het in het OT (de Septuagint) op twee manieren tegen:

- In cultische context (m.n. Leviticus) vooral bij het reinigingsoffer gaat het om het uitgieten van het bloed van een offerdier. Offerbloed dat eerst wordt opgevangen in een schaal en vervolgens wordt uitgegoten over het altaar. Hier speelt verzoening een rol.
- Maar vaker komt het voor in de zin van gewelddadig bloed vergieten – mensen met geweld ombrengen

In welke richting moeten we denken bij Lucas 22? De eerste richting is theologisch verleidelijk: 'uitgegoten bloed' als cultisch offer met verzoenende functie. Je komt dan al snel uit bij de interpretatie van Jezus als het pesachlam. En natuurlijk zijn er in het Nieuwe Testament als geheel allerlei aanknopingspunten om daaruit te komen. Maar vandaag gaat het speciaal over Lucas 22.

En we moeten de eigen accenten van Lucas hier opmerken:

- Lucas verwijst naar Jezus' lijden (*paschein*), dus naar de gewelddadige dood van een onschuldige.
- Christus wordt bij Lucas niet als pesachlam voorgesteld: Jezus eet van het pesachmaal als vooruitwijzing naar de vervulling ervan in het koninkrijk. Door zijn lijden, *paschein*, zet hij proces in werking waarmee het *pascha* tot vervulling zal worden gebracht in het koninkrijk van God.
- In Jeremia 31:31-34, over het nieuwe verbond, komt 'vergeving van zonden' expliciet aan de orde, maar zonder cultisch bloed of offers. En bedenk dat ook in het Evangelie volgens Lucas vergoeding van zonden een grote rol speelt, zonder dat dat cultisch wordt uitgelegd in de zin van verzoening, maar altijd als bevrijdende daad van God en van de Mensenzoon die namens God redding brengt.

Maar welke rol speelt het bloed van Christus hier dan? Bloed heeft in het Oude Testament niet alleen een verzoenende werking. In Exodus 24, wordt bij de verbondssluiting bij de Sinai, ook bloed uitgegoten. Het bloed van de offerdieren wordt in twee helften verdeeld. De ene helft wordt uitgegoten tegen het altaar. Met de andere helft wordt het volk besprenkeld. Hier draait het niet om verzoening, maar om de bekrachtiging van het verbond. Het bloed bezegelt de onverbreekelijke band tussen God en zijn volk.

⁴ BDR par. 136, met enkele voorbeelden uit Handelingen. Maar hier hoort Luc. 22:20b niet bij (cf. BDR par. 137.3).

⁵ Bijkomend argument: de frase *to ekchumenon huper* komt exact ook zo voor in Marcus 14:24 en kan van daaruit zijn overgenomen door Lucas. Want zowel bij het brood ('en deelde het uit') als bij het bloed ('dat voor jullie vergoten wordt') heeft Lucas een klein stukje Marcaanse traditie ingepast in de verzen die hij aan Paulus ontleent. Als hij dit stukje uit Marcus overnam, kan dat de (verkeerde) naamval verklaren.

Ook in Lucas 22 speelt het ritueel van verbondssluiting en cruciale rol. We kunnen daarom zeggen dat het bloed van Jezus, dat wijst op zijn gewelddadige dood, tegelijk staat voor de onverbreekelijke eenheid tussen Hem en zijn volgelingen, die met bloed bezegeld wordt. En daarin ligt de zekerheid van het heil.

Maaltijd en feestmaal

Na deze theologische uitdieping van de betekenis van Jezus' dood in Lucas, kijken we nog naar één belangrijk thema: de nadruk op de maaltijd en het feestmaal bij Lucas.

In hoofdstuk 22 legt Lucas veel nadruk op het samenzijn als maaltijd. Als je verder leest in Lucas 22 zie je dat er na de maaltijd ook nog een heel tafelgesprek plaatsvindt voordat Jezus met zijn leerlingen naar de Olijfberg gaat.

Bij Marcus en Matteüs lees je hoe Jezus en de leerlingen na het ritueel van brood en wijn vrijwel direct naar de Olijfberg vertrekken. Bij Lucas volgt eerst een tafelgesprek (22:21-38). Op het eerste gezicht lijkt dit gesprek uit allerlei losse onderdelen te bestaan. Maar er zijn een paar dingen die passen bij bekende thema's in Lucas:

- Over rangorde, dienen, de minste willen zijn (niet streven naar de beste plek aan tafel)
- Jezus die het verlorene zoekt (zijn gebed voor Petrus en de andere leerlingen)
- Het vooruitzicht van het eschatologische feestmaal

Met deze nadruk op de maaltijd, in Lucas 22, en het tafelgesprek na afloop, is Lucas trouw aan zijn eigen kenmerkende manier van vertellen. Want er is geen evangelie waarin Jezus zo vaak aan tafel gaat als in Lucas.

In elk geval zes keer (Lucas 5:29-32, 7:36-50, 11:37-54, 14:1-24, 22:14-20, 24:29-31⁶) verteld Lucas expliciet over een maaltijd waaraan Jezus deelneemt, en spelen maaltijd en tafelgesprek een grote rol. Er gebeurt ook van alles aan tafel, als Jezus aanschuift bij tollenaars of juist bij farizeeën. Er worden dingen rechtgezet en heel gemaakt aan tafel, en datgene waarvoor Jezus gekomen is, om te redden wat verloren is, lijkt vooral aan tafel te gebeuren, in Jezus' woorden en daden. En opvallend vaak lees je in Lucas hoe Jezus vertelt over Gods koninkrijk door beelden van een maaltijd of een feestmaal te gebruiken (Lucas 14:7-24, 15:23, 17:8, 22:27, 22:30, etc.).

Het feestmaal staat in Lucas model voor het koninkrijk van God. Jezus verwijst daar expliciet naar in het tafelgesprek na de Pesachmaaltijd, in Lucas 22:29-30:

Ik bestem jullie voor het koningschap zoals mijn Vader Mij voor het koningschap bestemd heeft: jullie zullen in mijn koninkrijk eten en drinken aan mijn tafel, en zetelen op een troon om recht te spreken over de twaalf stammen van Israël.

Waar komt dit idee van het feestmaal als hét symbool van Gods koninkrijk vandaan? Daarvoor moeten we kijken naar Jesaja 25:6-8. Dit is, binnen het Oude Testament, de meest uitgesproken tekst over het eschatologische feestmaal:

Op deze berg richt de HEER van de hemelse machten
voor alle volken een feestmaal aan:

⁶ De laatste in de reeks is de maaltijd met de Emmaüsgangers, in Lucas 24. Heel opvallend: op twee plaatsen in zijn evangelie spreekt Lucas van het 'breken van het brood', in Lucas 22 en opnieuw in Lucas 24. De Emmaüsgangers herkennen Jezus wanneer Hij het brood breekt. Daarmee wijst dit verhaal heel sterk naar Lucas 22:15-20.

uitgelezen gerechten en belegen wijnen,
een feestmaal rijk aan merg en vet,
met pure, rijpe wijnen.
Op deze berg vernietigt Hij de sluier
waarmee alle volken omhuld zijn,
het kleed dat alle volken bedekt.
Voor altijd doet Hij de dood teniet.
God, de HEER, wist de tranen van elk gezicht,
de smaad van zijn volk neemt Hij van de aarde weg
– de HEER heeft gesproken.

Dit visioen vormt de achtergrond van alles wat Lucas vertelt over maaltijden waaraan Jezus deelneemt en het ultieme feestmaal in het koninkrijk waarover Jezus zo vaak spreekt in dit evangelie. Aan de ene kant maakt het evangelie duidelijk dat deze profetie met het optreden van Jezus werkelijkheid werd. De redding voltrekt zich aan tafel, in de ontmoeting en de gemeenschap met Jezus. Maar het is als het ware een voorproefje van wat komen gaat. Het ultieme feestmaal in het koninkrijk. Ook onze tekst, Lucas 22, verwijst naar beide aspecten. Nu al gebeurt er iets, in het ritueel van brood en wijn, wie daaraan deelneemt krijgt deel in de redding. En tegelijk wijst het vooruit, naar het volkomen en volmaakte feestmaal.

5. CONCLUSIES EN BETEKENIS

1. De eigen stem van Lucas. Deze evangelist verbindt zeer sterk het exodusgebeuren met Jezus' weg van sterven, opstaan en zijn gang naar de hemel. Zijn gewelddadige levenseinde krijgt een positieve betekenis als het moment waarop het nieuwe verbond, de eenheid tussen Jezus en zijn volgelingen, tot stand komt.
2. Feest. De nadruk op het feestmaal is ook voor ons een les. Het avondmaal is soms wel erg stemmig en sober geworden. Lucas laat ons zien: het is een feestmaal, en het wijst vooruit naar het ultieme feestmaal van God.
3. Belang van het ritueel. We hebben gezien hoe belangrijk het ritueel is. Het ritueel zorgt voor een levende herinnering, aan die speciale avond, die ene maaltijd. Maar doet dat met het oog op de toekomst. Om ons, die met Jezus verbonden zijn, bij Hem te brengen. Zo verbindt het ritueel verleden, heden en toekomst. We vieren het als toen, we schuiven als het ware aan, bij de Heer en zijn leerlingen, en die maaltijd van toen, verwijst naar dé maaltijd van straks. Zo word je in het ritueel voor even boven de tijd uit getild.
4. Iets van toen of iets van nu? Bij het laatste avondmaal denk je misschien allereerst aan wat toen gebeurde. En al die beroemde schilderijen van die grote tafel met Jezus en zijn leerlingen spreken tot de verbeelding. Maar daarmee wordt het ook een beetje een verhaal op afstand. Terwijl het juist de bedoeling is dat wij mee aanschuiven met de leerlingen, als deelnemers van een nieuw verbond.

6. LITERATUUR

François Bovon, *Das Evangelium nach Lukas*. Dl. 4: Lk 19,28-24,53, EKK, Neukirchen-Vluyn 2009.

Francis Giordano Carpinelli, "Do this as My Memorial" (Luke 22:19): Lucas Soteriology of Atonement' in: *Catholic Biblical Quarterly* 61 (1999), 74-91.

Matthias Klinghardt, 'Der vergossene Becher. Ritual und Gemeinschaft im lukanischen Mahlbericht' in: *Early Christianity* 3 (2012), 33-58.

Ulrich Luz, *Das Evangelium nach Matthäus*. Dl. 4: Mt 26-28, EKK, Neukirchen-Vluyn 2002.

Jindrich Mánek, 'The New Exodus in the Books of Luke' in: *Novum Testamentum* 2 (1957), 8-23.

Steve Reece, 'Passover as "Passion": A Folk Etymology in Luke 22,15' in: *Biblica* 100/4 (2019), 601-610.

Benjamin R. Wilson, *The Saving Cross of the Suffering Christ*, Berlin/Boston 2016, m.n. hoofdstuk 3: The Lukan Last Supper: Text and Interpretation, 67-95.